

Чи є Туреччина (суб-)імперіалістичною державою?

Економічні, політичні та військові особливості турецької держави, її класовий характер і програмні наслідки для соціалістів. Внесок у триваючу дискусію серед марксистів.

Брошура Міхаеля Прьобстінга, міжнародного секретаря Революційної комуністичної міжнародної тенденції (РКМТ), 25.10.2022, www.thecommunists.net

Вступ

Про практичне значення марксистського аналізу імперіалізму

Стислий виклад марксистських категорій імперіалізму і напівколонії

«Субімперіалізм» проти «напівколоніальної регіональної держави»: нотатки про дві протилежні концепції

Залежний і напівколоніальний характер економіки Туреччини

Уряд Ердогана: бонапартистський режим у поєднанні з обмеженою буржуазно-парламентською демократією

Роль Туреччини як регіональної військової держави

Туреччина: Розвинена капіталістична напівколонія і напівколоніальна регіональна держава

Марксистська тактика у військових інтервенціях Туреччини

Про антимусульманську та антитурецьку традицію великоруського шовінізму, а також європейського орієнталізму

Висновки

Вступ

Нещодавня заява РКІТ про конфлікт у Сирії викликала деякі суперечки. Один із особливо суперечливих пунктів — це класовий характер Туреччини і подальші завдання соціалістів у разі військового конфлікту між Росією і Туреччиною.

Ми розглядаємо Туреччину як розвинену напівколоніальну капіталістичну державу з певними рисами регіональної держави. Це впливає на нашу військову тактику, яка детально викладена у заяві РКІТ стосовно війни на Кавказі: «Характер конфлікту може змінитися, якщо Росія направить війська для втручання на боці Вірменії. У такому разі це буде вже не війна між двома напівколоніальними країнами, а війна між імперіалістичною державою з одного боку, та напівколонією (або двома напівколоніями, якщо Туреччина втрутиться на підтримку Баку) з іншого. У такій ситуації РКІТ буде виступати за поразку російського імперіалізму і його вірменського союзника та за підтримку табору Азербайджану (і Туреччини), не надаючи політичної підтримки режимам у Баку та Анкарі. Поразка російського імперіалізму послабить його хватку на Кавказі. Крім того, це стало б нищівним ударом для бонапартистсько-тоталітарного режиму Путіна. Однак російські війська поки що не втручалися в конфлікт, і такий поворот також не видається вірогідним, принаймні в короткостроковій перспективі. У будь-якому разі, РКІТ і Соціалістична Тенденція виступають із гаслом: “Вигнати російський імперіалізм із Кавказу!”» [1]

На противагу цьому, наші критики розглядають Туреччину скоріше як імперіалістичну або субімперіалістичну державу і не стануть на її бік у разі конфлікту з російським імперіалізмом.

У даному есе ми хочемо детальніше пояснити наш класовий аналіз турецького капіталізму: його економічні, політичні та військові особливості. Ми також знову обговоримо питання про військову тактику в конфлікті між Росією і Туреччиною.

Про практичне значення марксистського аналізу імперіалізму

РКІТ завжди підкреслювала виняткову важливість марксистської теорії імперіалізму для розуміння основних подій у світовій політиці в перші десятиліття ХХІ століття. Ми зазначали, що основними характеристиками капіталізму сьогодні є цілковитий розпад цієї системи та спричинене цим прискорення розвитку суперечностей між класами та державами. Серед найважливіших проявів цього розвитку — різке зростання суперництва великих держав, а також зростання кількості конфліктів між імперіалістичними державами і напівколоніальними країнами.

Наша наукова робота в цій царині привела, зокрема, до визнання появи нових імперіалістичних держав: передусім КНР [2] і Росії [3], а також спричиненого цим суперництва між цими східними великими державами і старими західними великими державами (США, Західна Європа і Японія) [4]. Крім того, ми детально проаналізували різні форми імперіалістичної надексплуатації пригноблених народів світового Півдня [5].

Усі ці теоретичні зусилля мали не тільки аналітичну мету, але й були важливі для обґрунтування нашої політичної перспективи і тактичних висновків. Як ми неодноразово говорили, неможливо

правильно орієнтуватися в поточній світовій ситуації без розуміння класового характеру держав та регіональних і глобальних суперечностей між ними, які впливають із цього.

З цих причин ми доклали багато зусиль для аналізу імперіалістичного характеру нових світових держав, таких як Росія і КНР, оскільки тільки такий аналіз дає змогу виробити коректний підхід у суперництві імперіалістичних сил: лінію революційної поразницької опозиції проти всіх імперіалістичних держав. Ми узагальнили нашу позицію щодо таких міжімперіалістичних конфліктів у гаслах: «Робітники та пригноблені: протистояти всім великим державам на Сході та Заході! Міжнародна єдність боротьби проти всіх великих держав: США, Китаю, Євросоюзу, Росії та Японії! У конфліктах між великими державами: головний ворог у власній країні! За перетворення імперіалістичної війни на революційну громадянську війну!» [6]

Наш аналіз російського імперіалізму також допоміг нам усвідомити подвійну природу війни, що розгорнулася 24 лютого 2022 року. Цю природу можна підсумувати як імперіалістичний, реакційний характер вторгнення Путіна в напівколоніальну країну (Україну) і міжімперіалістичний конфлікт між НАТО і Росією. Визнаючи ці дві лінії суперечностей, два взаємозалежні процеси і такі, що впливають один на одного, проте не ідентичні, РКІТ від самого початку війни виступала за подвійну тактику: з одного боку, революційного оборонства України проти вторгнення Путіна, а з іншого боку, революційного поразництва проти НАТО і російського імперіалізму. Ми узагальнили нашу позицію в гаслі: «Захистити Україну від вторгнення Путіна! Проти російського та натовського імперіалізму!» [7]

Приклад війни в Україні показує, наскільки важливо для марксистів мати чітку класову характеристику держав, залучених до конкретного конфлікту, а також точний аналіз сукупності різних суперечностей.

Тому вкрай важливо не характеризувати державу помилково як «імперіалістичну», як це роблять багато соціалістів в усьому світі і зокрема в Україні. Такий помилковий аналіз може легко призвести до відмови від підтримки напівколоніальної країни, такої як Туреччина, у конфлікті з імперіалістичною державою — це позиція, яка тільки допоможе імперіалістам.

Не можна не зазначити, що до останніх одного-двох років практично жодна самопроголошена марксистська організація не визнавала імперіалістичного характеру Росії та Китаю. РКІТ була практично самотня в аналізі величезних змін у світовій ситуації та характері суперництва великих держав від початку століття. [8] Так само більшість організацій не змогли повністю зрозуміти природу і наслідки відносин між імперіалістичними державами і напівколоніальними країнами і, отже, не змогли зайняти послідовну лінію на захист пригноблених народів проти імперіалістичних загарбників. [9]

З огляду на всі ці причини не дивно, що далеко не всі соціалістичні організації витримали випробування українською війною і зуміли встати на захист України, займаючи при цьому подвійну поразницьку лінію як відносно НАТО, так і відносно російського імперіалізму!

Також додамо, що чимала частина тих, хто відмовляється визнати напівколоніальний характер Туреччини, також не визнає напівколоніальний характер України і не захищає її від російського імперіалізму. Навряд чи це простий збіг! Це віддзеркалює відсутність фундаментального розуміння марксистської теорії імперіалізму та притаманної їй диференціації між імперіалістичними та напівколоніальними країнами!

У передмові до німецького видання своєї «Перманентної революції» Троцький зазначив: «І тут, на набагато вищому рівні, ми ще раз переконуємося, що в царині марксистської теорії немає нічого, що би не відбивалося на практичній діяльності. Найвіддаленіші і, здавалося би, «найабстрактніші» невідповідності, якщо їх осмислено до кінця, рано чи пізно незмінно знайдуть своє вираження на практиці, а практика не допускає безкарно жодної теоретичної помилки.» [10]

Як переконливо засвідчили світові політичні події останніх років, це визначення є особливо актуальним, коли йдеться про аналіз імперіалізму, наявних і нових імперіалістичних держав, а також конфліктів між імперіалістичними та напівколоніальними країнами!

Стислий виклад марксистських категорій імперіалізму і напівколонії

Докладне обговорення марксистської теорії імперіалізму виходить за рамки цього есе, і ми відсилаємо зацікавлених читачів до відповідних книжок РКІТ із цього питання. [11] У цьому місці ми обмежимося стислим викладом марксистських категорій імперіалізму і напівколонії лише тією мірою, якою це стосується обговорюваної теми.

Ортодоксальна традиція марксизму, у тому вигляді, в якому її розробили Ленін і Троцький, обстоює концепцію, згідно з якою імперіалізм, а отже, і визначення класового характеру держав, поєднує в собі як економічні, так і політичні риси. [12]

Ба більше, ту чи іншу державу слід розглядати не тільки як окрему одиницю, а насамперед у її відношенні до інших держав і націй. (Аналогічно, до речі, і природа класів також може бути зрозуміла тільки у відношенні один до одного). Тут, знов-таки, вкрай важливо розглядати відносини між державами в усій сукупності їхніх економічних, політичних і військових особливостей — відповідно до постулату Леніна про те, що діалектичний метод повинен ураховувати «усю сукупність різноманітних (x) стосунків цієї речі до інших». [13]

Імперіалістична держава зазвичай вступає у стосунки з іншими державами і націями, яких вона, так чи інакше, пригнічує і надексплуатує, привласнюючи частину виробленої додаткової вартості. Таке явище необхідно розглядати в сукупності, тобто якщо держава отримує певний прибуток від іноземних інвестицій, але змушена платити набагато більше іншим країнам (обслуговування боргу, репатріація прибутку тощо) за іноземні інвестиції, кредити тощо, то така держава зазвичай не може вважатися імперіалістичною.

Дотримуючись ленінського підходу, ми завжди наголошували на тому, що класовий характер тієї чи іншої держави ґрунтується не тільки на якомусь одному критерії (наприклад, обсязі вивезення капіталу), а на сукупності її економічних, політичних і військових особливостей. Тому РКІТ вважає найбільш підходящим таке визначення: **«Імперіалістична держава — це капіталістична держава, чії монополії та державний апарат посідають таке становище у світовому порядку, за якого вони насамперед домінують над іншими державами і націями. У результаті вони отримують надприбуток та інші економічні, політичні та/або військові переваги від таких відносин, що ґрунтуються на надексплуатації та пригнобленні.»**

Ми вважаємо, що таке визначення імперіалістичної держави відповідає стислому визначенню, яке Ленін дав в одній зі своїх праць про імперіалізм 1916 року: «між імперіалістськими (тобто такими, що

гноблять цілу низку чужих народів та обплутують їхніми сітками залежності від фінансового капіталу тощо) великими державами або в союзі з ними є імперіалістська війна». [14]

Звідси випливає визначення напівколоніальних країн — протилежності імперіалістичних держав. Визначення напівколоній, дане РКІТ відповідно до розуміння класиків марксизму [15], ми узагальнили так: **«Напівколонія — це капіталістична держава, економіка і державний апарат якої посідають таке становище у світовому порядку, за якого вони насамперед перебувають під домінуванням інших держав і націй. У результаті вони створюють надприбутки і дають інші економічні, політичні та/або військові переваги імперіалістичним монополіям і державам через відносини, що ґрунтуються на надексплуатації та пригнобленні.»**

У своїх працях ми також зазначали, що існує широкий спектр різних типів імперіалістичних і напівколоніальних держав. Є імперіалістичні держави, які сильні в економічній, але не у військовій сфері, і ті, де все навпаки. Аналогічним чином, існують великі держави та малі імперіалістичні країни (на кшталт Швейцарії, Австрії чи Бельгії).

Аналогічне розрізнення має бути зроблено серед напівколоніальних країн, де ми проводимо відмінність «між просунутими або промислово розвиненими напівколоніями, такими як Аргентина, Бразилія, Єгипет, Туреччина, Іран або Таїланд, з одного боку, і біднішими або напівпромисловими напівколоніями, такими як Болівія, Перу, країни Африки на південь від Сахари (окрім Південної Африки), Пакистан, Афганістан, Індонезія і т. д.». [16]

«Субімперіалізм» проти «напівколоніальної регіональної держави»: нотатки про дві протилежні концепції

Перш ніж перейти до аналізу класового характеру Туреччини, наведемо кілька нотаток про категорію «субімперіалізм», тим паче що різні марксистки застосовують її до цієї середземноморської країни.

Концепція субімперіалізму — теорія, початково розроблена в 1960-х роках бразильським соціалістом Мауро Маріні. Останнім часом вона стає дедалі моднішою серед марксистів. Псевдо-троцькістські організації, наприклад організації в традиціях Тоні Кліффа, найбільшою з яких є Інтернаціональна Соціалістична Тенденція, очолювана британською Соціалістичною Робітничою Партією, приймають цю теорію. Вони використовують поняття «субімперіалізму» для характеристики таких різних держав, як КНР, Росія, Бразилія, Індія, Південна Африка, Іран, Греція і Туреччина.

РКІТ вважає теорію субімперіалізму докорінно помилковою і несумісною з ортодоксальною марксистською теорією. Ми обговорювали цю теорію і докладно викладали нашу критику в різних роботах. [17]

У підсумку нашої критики, ми вважаємо, що ця концепція вносить плутанину в основну характеристику відносин між державами за доби сучасного капіталізму: відносини експлуатації та панування, тобто відносини між імперіалістичними й напівколоніальними країнами. Вона штучно створює третю категорію, яка нібито є і тим, і тим, експлуататором і експлуатованим, панівним і панованим, без чіткого аналізу того, яка з цих двох характеристик є переважуючою.

Така теоретична плутанина має важливі наслідки в галузі політики і, отже, тактики. Якщо такі держави, як КНР і Росія, є не імперіалістичними великими державами, а «субімперіалістичними» державами, це може ввести соціалістів в оману і змусити їх встати на бік «субімперіалістичного» табору в разі конфронтації зі старими західними імперіалістичними державами. Коротше кажучи, така плутанина може призвести до соціально-патріотичної капітуляції перед імперіалістичною державою. І справді, як ми показали у своїх роботах, низка лівих сил використовує такий поділ на імперіалістичні держави і «не дуже імперіалістичні» держави як привід для того, щоб приховано або відкрито стати на бік КНР і Росії.

З іншого боку, це може призвести і до серйозних помилок у протилежному напрямку. Характеристика розвинених капіталістичних напівколоній, таких як Аргентина, Іран, Ірак чи Туреччина, як «субімперіалістичних» може ввести соціалістів в оману і змусити їх відмовитися від захисту таких «субімперіалістичних» (по суті, напівколоніальних) країн від імперіалістичної агресії. Ми вже бачили це у випадку Фолклендської війни 1982 року, коли такі організації, як ІСТ/СРП вищезгаданого Тоні Кліффа, відмовилися захищати Аргентину на таких підставах. Аналогічно, в іншому прикладі Комітет за Робочий Інтернаціонал британського троцькіста Пітер Тааффе охарактеризував Іран 2019 року як «регіональну імперіалістичну державу», визначення, яке зручно слугує приводом для того, щоб не захищати цю країну від агресії США/Ізраїлю.

Сказавши все це, ми не заперечуємо, що деякі напівколоніальні країни справді мають специфічні риси. Вони можуть відігравати регіональну або навіть глобальну роль, через контроль над важливою сировиною (нафта і газ у випадку Ірану), через відносно потужну армію (Іран, Туреччина, Індія), через своє географічне становище (Іран контролює Ормузьку протоку, Туреччина протоки Дарданелли та Босфор, Індія посідає центральне місце в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, що, своєю чергою, став найважливішим сектором світової економіки) або через саму чисельність населення (Індія).

Для визнання специфіки подібних країн і для того, щоб не спотворювати їхній фундаментальний класовий характер, РКІТ розробила категорії напівколоніальних регіональних держав відносно проміжних напівколоніальних держав. [18]

Залежний і напівколоніальний характер економіки Туреччини

Тепер ми перейдемо до аналізу Туреччини і почнемо з огляду її економіки. Як ми побачимо, Туреччина не є панівною капіталістичною країною, а скоріше країною, що відіграє підпорядковану роль у світовій економіці. Коротше кажучи, це розвинена напівколонія.

Почнемо з того, що візьмемо як дуже загальні показники ВВП на душу населення, що відображає річний обсяг виробництва у відношенні до чисельності населення. Аби уникнути однобічної картини, ми наводимо відповідні цифри як у поточних доларах США, так і в доларах за паритетом купівельної спроможності. Як показує Таблиця 1, Туреччина перебуває в одному ряду з іншими розвиненими напівколоніальними країнами, такими як Іран, Польща, Румунія, Малайзія, Аргентина, Бразилія і Таїланд. Щоб уникнути викривлень, ми вибрали тільки країни з приблизно однаковою чисельністю населення (тобто не острови або невеликі країни, де виняткові чинники можуть відігравати непропорційно велику роль).

Таблиця 1 – ВВП на душу населення в Туреччині та інших країнах, 2022 рік [19]

Країна	ВВП на душу населення (поточні ціни, виражені в поточних доларах США на людину)	ВВП на душу населення (поточні ціни, виражені в доларах за паритетом купівельної спроможності)
Туреччина	8081	374888
Іран	20261	18322
Греція	20940	35596
Польща	18506	42685
Румунія	14825	36622
Малайзія	13268	32901
Аргентина	12187	25822
Бразилія	8570	17208
Таїланд	7449	21057

Звичайно, ми чудово розуміємо, що такі показники самі по собі є лише грубим наближенням, корисним індикатором, але цього недостатньо для точної класової характеристики тієї чи іншої країни.

Більш значущим показником є глобальне становище турецького капіталу. Якщо взяти провідні світові монополії (Fortune Global 500), то Туреччина представлена лише однією компанією на 357 місці, Koç Holding [20]. Аналогічно, якщо ми подивимося на інший індекс (Forbes Global 2000), то побачимо, що турецькі капіталісти представлені лише незначною мірою — знову ж таки, подібно до інших розвинених напівколоній (див. таблицю 2).

Таблиця 2 – Найбільші компанії світу (Forbes Global 2000), Туреччина та інші країни, 2018 рік [21]

Країна	Кількість найбільших публічно торгованих корпорацій, що найбільше торгуються
Туреччина	10
Бразилія	19
Таїланд	16
Саудівська Аравія	15
Малайзія	13
Мексика	12
Греція	6
Польща	6

Таку саму картину ми отримаємо, якщо розглянемо роль іноземного капіталу в турецькій економіці. У повоєнний період Туреччина, як і низка інших напівколоніальних країн, покладалася на відносно сильну роль державно-капіталістичного сектора, а також на імпортозаміщення. Проте з 1980-х років ситуація змінилася, як у Туреччині, так і в більшості країн світового Півдня, і сьогодні імперіалістичний капітал відіграє значну роль.

Таке втручання імперіалістичних монополій було особливо актуальним у банківському секторі Туреччини, де частка іноземних банків на ринку досягла 39,7 % у 2007 році [22]. Сьогодні державні банки відіграють лише обмежену роль, тоді як кількість іноземних банків значно зросла (див. таблицю 3).

Таблиця 3 – Кількість комерційних та інших банків, 2016 рік [23]

Державні	Приватні	Іноземні	Інші	Загалом
3	9	21	14	52

Автор порівняльного дослідження фінансового капіталізму в Мексиці та Туреччині зазначає: «Туреччина стала місцем, куди стікаються доходи іноземних банків, які можуть бути репатрійовані без інвестування в турецьке суспільство, як і внутрішній капітал може спрямувати грошові ресурси за кордон під час кризи або в пошуках більшого прибутку. Це також зумовлено підлеглим становищем

Туреччини в ієрархічній міждержавній системі і на світовому ринку, де, як і раніше, домінують США». [24]

Зростання ролі імперіалістичного капіталу в економіці Туреччини не обмежується фінансовим сектором. Уже на початку 2000-х років іноземні монополії посідали впливову позицію серед великих промислових корпорацій Туреччини, на їхню частку припадала майже половина загальної доданої вартості та прибутку великих компаній.

За даними Стамбульської промислової палати, 2004 року серед 500 найбільших промислових компаній 149 компаній мали прямі іноземні інвестиції, на їхню частку припадало 43 % від загального обсягу продажів, 51 % від загальної доданої вартості, 44 % від загального прибутку, 49 % від загального експорту і 27 % від загальної зайнятості. [25]

З тих пір позиції іноземних монополій лише посилилися. Розгляньмо ще один важливий показник сили турецького капіталу — його інвестиції за кордоном та їхній розмір відносно іноземних інвестицій у країну. Спочатку ми розглянемо приплив і відтік прямих іноземних інвестицій (ПІІ) за останні кілька років. Як ми бачимо, приплив іноземного капіталу в країну регулярно випереджає інвестиції Туреччини за кордоном (див. таблицю 4).

Таблиця 4 — Туреччина: приплив і відтік ПІІ, 2016—2021 рр., млн доларів США [26]

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Притік ПІІ	13651	11113	12573	9594	7821	12530
Відтік ПІІ	2954	2626	3658	2966	3229	4979

Ми отримуємо ту саму картину, якщо візьмемо накопичений обсяг вхідних та вихідних прямих іноземних інвестицій. Знову ж таки, обсяг іноземних інвестицій у Туреччину завжди перевищував інвестиції країни за кордоном (див. таблицю 5).

Таблиця 5 — Туреччина: обсяг вхідних і вихідних ПІІ, 2000—2021 рр., млн доларів США [27]

	2000	2010	2021
Обсяг вхідних ПІІ	18812	188324	120700
Обсяг вихідних ПІІ	3668	22509	57356

Якщо ми порівняємо Туреччину з іншими розвиненими капіталістичними напівколоніями, ми знову отримуємо схожу картину. У всіх цих країнах вхідні ПІІ явно випереджають вихідні ПІІ (див. таблицю 6).

Таблиця 6 — Обсяг вхідних і вихідних ПІІ в млн доларів у Туреччині та інших країнах, 2021 рік [28]

Країна	Обсяг вхідних ПІІ	Обсяг вихідних ПІІ
Туреччина	120700	57356
Малайзія	187375	134613
Філіппіни	113711	66367
Таїланд	279140	177044
Саудівська Аравія	261061	151499
Аргентина	98928	42452
Бразилія	592761	296185
Чилі	180489	83737
Мексика	578792	185268

Усі ці цифри відображають, що Туреччина відіграє підпорядковану роль на капіталістичному світовому ринку. Вона набагато більшою мірою є об'єктом іноземних інвестицій, в основному з імперіалістичних країн, ніж джерелом іноземних інвестицій в інші країни. Той факт, що вхідні ПІІ явно переважають вихідні ПІІ, є сильним показником того, що імперіалістичні монополії витискають додаткову вартість з Туреччини набагато більшою мірою, ніж турецькі капіталісти здатні експлуатувати інші країни.

Цей аналіз також переконливо підтверджується аналізом регіонального розподілу вивезення капіталу Туреччиною. Як ми побачимо нижче, переважна більшість турецьких ПІІ спрямовується не до напівколоніальних країн (де вони могли б експлуатувати слабші економіки), а навпаки, до імперіалістичних метрополій: більшість із них — до Європи (від 2/3 до 4/5; див. таблиці 7 і 8).

Таблиця 7 — Туреччина: регіональний розподіл прямих інвестицій резидентів за кордоном, потоки, 2016—2021, млн доларів США [29]

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Європа	1716	1733	2755	2541	1659	2727
США і Канада	851	830	911	613	858	1367
Ближній Схід та Центральна Азія	324	416	115	171	465	298
Інші країни Азії	140	107	67	70	126	168
Африка	67	83	75	34	23	18
Загалом	3114	3177	3936	3433	3151	4619

Таблиця 8 — Туреччина: регіональний розподіл прямих інвестицій резидентів за кордоном, запас, 2016—2021, млн доларів США [30]

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Європа	24457	30471	32382	33518	36677	38808
США і Канада	1631	1836	1787	3198	1558	2274
Ближній Схід та Центральна Азія	2102	2467	2721	2025	2160	1928
Інші країни Азії	1501	1383	1343	1836	1495	2113
Африка	631	778	784	1169	1295	1642
Загалом	30966	37570	38394	41555	42878	46508

Слабка, залежна роль Туреччини на світовому ринку також знаходить відображення у структурному дефіциті платіжного балансу, який вона має вже понад два десятиліття. Платіжний баланс конкретної країни складається з рахунку поточних операцій і рахунку руху капіталу та включає загальну суму як торгівлі товарами та послугами, так і фінансових операцій. Як ми бачимо нижче, за останню чверть століття поточний рахунок платіжного балансу Туреччини ніколи не був позитивним, а рахунок операцій з капіталом практично ніколи не міг компенсувати цей дефіцит. Такий негативний платіжний баланс існував і в останні роки (див. рисунок 1 і таблицю 9).

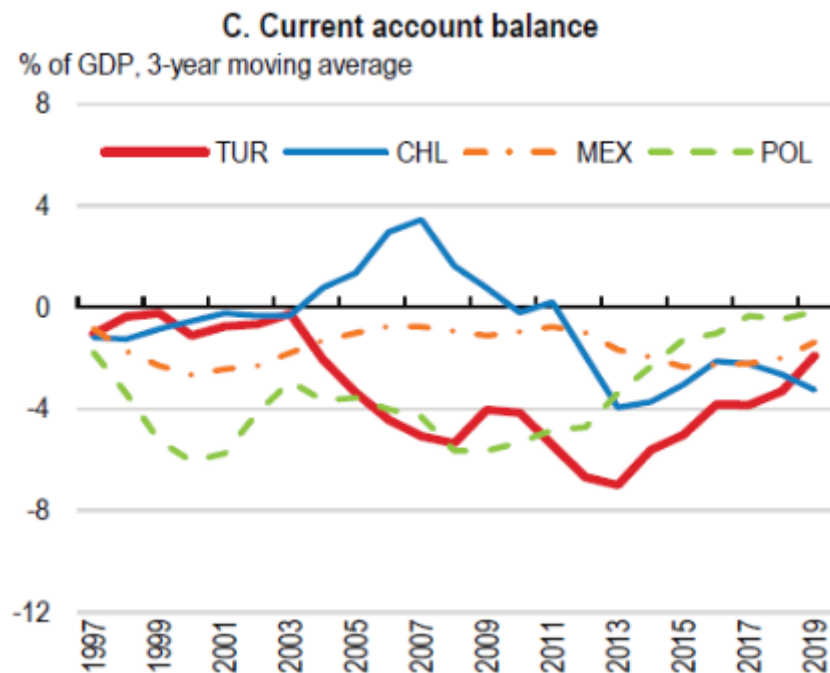

Рисунок 1 – Сальдо поточного рахунку Туреччини 1997–2019 рр. [31]

Таблиця 9 – Туреччина: платіжний баланс 2015–2020 [32]

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
У млрд доларів США	-11,8	0,8	-8,2	-10,4	6,3	-31,9
Відсоток від ВВП	-1,4	0,1	-1	-1,3	0,8	-4,4

Таким чином, Туреччина все більше змушена покладатися на іноземні кредити для фінансування дефіциту платіжного балансу. У результаті, її зовнішній борг істотно зріс за останні десятиліття. Її зовнішній борг у відношенні до валового національного доходу (ВНД) зріс більш ніж на половину в період з 2010 по 2020 рік: з 39 % до 61 %. У результаті, Туреччина повинна використовувати дедалі більшу частку своїх доходів для оплати своїх боргів: відношення обслуговування боргу до експорту вже становило 41 % у 2020 році (див. рисунок 2 і таблицю 10).

Figure 1.5. External debt is expanding strongly

A. In Turkey over time

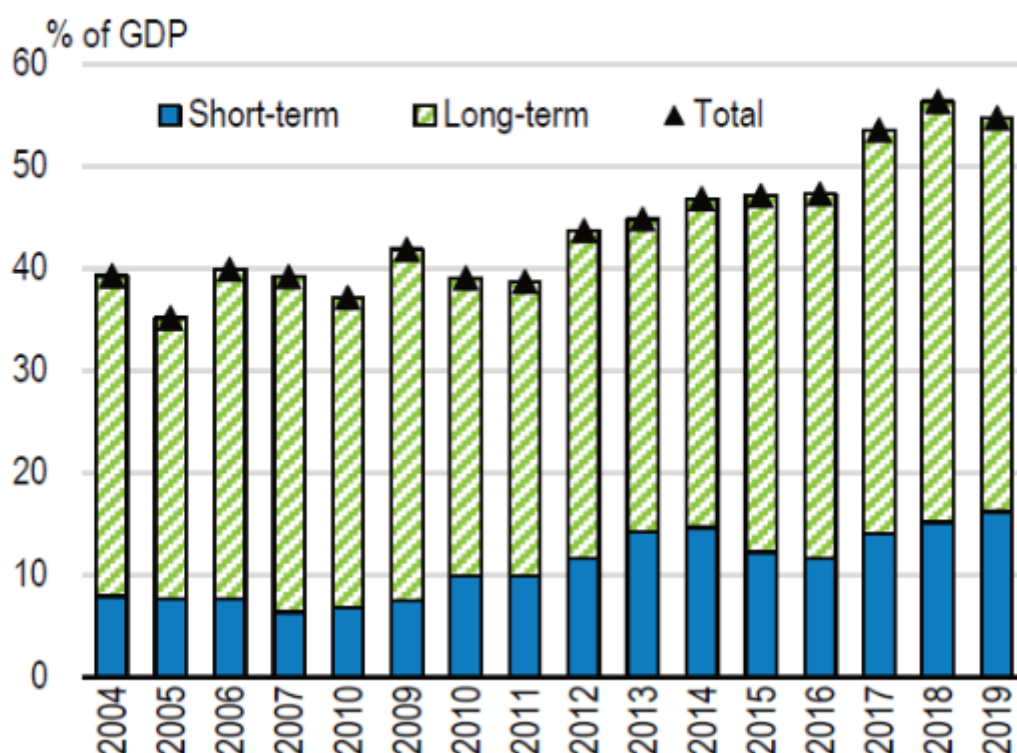

Рисунок 2 — Зовнішній борг Туреччини 2004—2019 (у % від ВВП) [33]

Таблиця 10 — Коефіцієнти заборгованості Туреччини у 2010—2020 рр. [34]

	2010	2016	2017	2018	2019	2020
Обсяг зовнішнього боргу до експорту (%)	185	200	201	183	175	207
Обсяг зовнішнього боргу до ВНД (%)	39	48	54	58	59	61
Обслуговування боргу до експорту (%)	37	37	38	35	34	41
Частка короткострокового боргу до зовнішнього (%)	26	25	26	26	28	32
Резерви до запасів зовнішнього боргу (%)	27	22	18	16	18	11

Це багато в чому схоже з країнами, які відомі своєю високою закредитованістю. Наприклад, в Аргентині обсяг зовнішнього боргу по відношенню до ВНД становив 68 %, а відношення обслуговування боргу до експорту 2020 року становило 41 % — так само, як і в Туреччині. [35]

У результаті, валютні резерви Туреччини постійно скорочувалися протягом останніх років. ОЕСР зазначає: валютні резерви скоротилися внаслідок цих втручань; валові валютні резерви скоротилися зі 106 млрд доларів США в березні 2014 року (11,3 % ВВП 2014 року) до 85 млрд доларів США в березні 2018 року, 54 млрд доларів США в травні 2020 року і 40 млрд доларів США в серпні 2020 року (5,3 % ВВП 2019 року). [36]

Ми можемо підбити підсумок нашого огляду економіки Туреччини, зробивши висновок, що вона не відіграє панівної ролі на світовому ринку, ба більше, вона навіть не відіграє значної ролі на ринку Близького Сходу. Це не імперіалістична економіка, а, скоріше, розвинена напівколонія.

Уряд Ердогана: бонапартистський режим у поєднанні з обмеженою буржуазно-парламентською демократією

Ще одним аргументом, який наводять прихильники теорії про (суб-)імперіалістичну Туреччину, є той факт, що вона пригноблює курдський народ і що в ній встановлено авторитарний режим.

Звісно, це правда, що турецька держава пригнічує і завжди пригнічувала курдський народ. Таке пригнічення виражається в: дискримінації мовних прав курдів, запереченні права цього народу на національне самовизначення (включно з правом на власну державу або об'єднатися з іншими представниками курдського народу в сусідніх країнах), репресіях проти курдських партій, таких як Народно-демократична партія (НДП), різкій мілітаризації територій курдської більшості на південному сході країни тощо.

Усі ці особливості показують, що курдський народ у Туреччині є пригнобленою нацією. Соціалісти повинні беззастережно підтримувати їхню національно-визвольну боротьбу. [37]

Також і вірно те, що Туреччина не є буржуазною демократією в тому вигляді, в якому вона існує в більшості європейських країн. Протягом тривалого часу Туреччина була військовою диктатурою або напівдиктатурою. Вона пережила кілька вдалих і невдалих військових переворотів (у 1960, 1971, 1980, 1997 і 2016 роках). Останній з них був невдалим, коли частина армії виступила проти уряду Ердогана.

Проте було б абсолютно неправильно вважати, що Туреччина є диктатурою, не кажучи вже про ультраліве марення, що в країні понад півстоліття нібито існує «фашистський режим», як стверджують різні маоїстські та ходжаїстські групи в Туреччині з 1970-х років.

Це правда, що режим Ердогана, який перебуває при владі з 2002 року, має явний бонапартистський характер, чому сприяло досить сильне народне коріння буржуазно-ісламістської Партії справедливості та розвитку (ПСР). Проте необхідно чітко розуміти, що ПСР прийшла до влади як опозиція керівній еліті, що домінувала тривалий час, і була дуже близька до армійського командування.

Ба більше, існує й низка інших партій, які часто заявляють про свою різку опозицію до ПСР. Звичайно, ці партії регулярно стикаються з бюрократичними перешкодами або, у випадку з

курдською НДП, з відкритими репресіями. Фактом також є існування різноманітних профспілок, а також лівих партій, які зазнають різноманітних форм дискримінації чи утисків.

Усі ці особливості свідчать про те, що уряд Ердогана є реакційним, буржуазно-бонапартистським режимом. Проте, вони також показують, що режим якісно не відрізняється від інших у багатьох інших напівколоніальних країнах (або політичних режимів у Москві чи Пекіні). Саме собою це не свідчить про те, що Туреччина є (суб-)імперіалістичною державою.

Уряд Ердогана навряд чи є більш авторитарним, ніж більшість режимів на Близькому Сході. По суті, він навіть радше менш авторитарний. Для цього достатньо згадати режим генерала Сісі в Єгипті, або країни Перської затоки, Іран, Судан тощо.

Як ми вже говорили вище, турецька держава пригнічує курдський народ. Проте національне пригнічення не робить державу автоматично імперіалістичною. Сусідні держави, Іран, Ірак і Сирія, мають таку саму ганебну традицію придушення своєї курдської меншини.

Якщо говорити загалом, багато напівколоніальних держав утискають національні або етнічні меншини. Як приклади можна назвати, крім курдів у країнах Близького Сходу, неперсидські меншини в Ірані, народ сахраві у контрольованій Марокко Західній Сахарі, численні етнічні меншини в Бірмі/М'янмі, мусульмани у Південному Таїланді, різні неарабські групи в Судані, низка етнічних груп в Ефіопії, туареги в Малі, південні етнічні групи в Нігерії, корінні народи в низці країн Латинської Америки і т. д. Усе це приклади національного гноблення з боку реакційних держав. Але таке пригнічення не робить ці держави автоматично імперіалістичними. Якби це було так, то це означало б, що величезна частина світу була б «імперіалістичною». Це саме собою абсурд!

Імперіалістичний (або не-імперіалістичний) характер тієї чи іншої держави впливає насамперед не з її ставлення до населення в межах власних кордонів, а з її ролі в глобальному ланцюзі світової економіки і світової політики. І всі ці країни, включно з Туреччиною, займають підлегле, доміноване становище в ієрархії глобальної імперіалістичної системи.

Роль Туреччини як регіональної військової держави

Чи справді армія Туреччини та її військова роль дозволяють вважати цю країну імперіалістичною? Безумовно, Туреччина володіє великою армією, чисельність якої оцінюється в 775 000 військових і воєнізованих службовців, що робить її другою за величиною діючою військовою силою в НАТО.

Проте, слід також враховувати, що вона посідає друге місце в НАТО за чисельністю населення. Ще більш важливо, велика чисельність турецької армії обумовлена тією вирішальною внутрішньополітичною роллю, яку вона відігравала від моменту заснування республіки в 1920 році. По суті, армія завжди була найважливішим інститутом капіталістичної турецької держави.

До останнього часу турецька армія практично не була задіяна за кордоном (якщо залишити осторонь участь у місіях ООН). Її основна роль була скоріше всередині країни: по-перше, для контролю над державою та її урядом; по-друге, для придушення курдського народу, який з 1984 року веде збройний опір під керівництвом дрібнобуржуазної націоналістичної РПК.

Найбільш значні військові інтервенції Туреччини за кордоном, в Іраку та Сирії, були тісно пов'язані з її реакційною війною проти курдського народу. Це сталося тому, що РПК створила зони відступу в Північному Іраку (відповідно, там перебуває її керівництво) і допомогла створити сильну гілку в Сирії (PYD/YPG), яка в тісній співпраці з імперіалістичними силами США поставила під свій контроль східну частину країни. Інтервенція в ці країни та окупація регіонів на півночі Сирії тісно пов'язані з війною Анкари проти РПК.

Проте, вірно й те, що останніми роками Туреччина відправляла іншим країнам військове озброєння, насамперед свої відомі безпілотні літальні апарати Байрактар, які зіграли важливу роль у певних військових конфліктах. Зокрема ця турецька зброя зіграла вирішальну роль у зупинці, а потім і відтісненні військ колишнього полковника Каддафі Хафтара на початку 2020 року.

Турецька інтервенція в Ідлібі також зіграла свою роль у досягненні угоди з Росією та Іраном (мирні перемовини в Астані 2017 року), спрямовані на приборкання Сирійської революції, що також включала деякі обмежені військові дії проти асадівських військ та їхнього російського господаря. [38]

І, зовсім нещодавно, турецькі війська зіграли важливу роль у війні між Вірменією та Азербайджаном, де вони допомогли останньому своїми Байрактарами.

То чи робить така військова діяльність Туреччину імперіалістичною державою? Ми так не вважаємо. Туреччина знову-таки не є винятком у такій закордонній військовій діяльності. Добре відомо, що Іран направив значні сили для участі в громадянських війнах в Іраку, Сирії та Ємені. Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати вторглися до Ємену 2015 року і відтоді фактично окупували значну частину країни. [39]

Африканські держави неодноразово збирали війська для втручання в громадянські війни в різних країнах континенту. Ефіопія вторглася в Сомалі 2006 року і відтоді окупувала частину країни, розмістивши там до 15 000 військовослужбовців. [40]

Подібні інтервенції цих держав не у всіх випадках мають однаковий характер. Іноді вони втручаються в інтересах реакційного табору гнобителів: наприклад, Туреччина проти курдського народу, Іран на підтримку тиранії Асада в Сирії, Ефіопія в Сомалі. Іноді ці держави втручаються у війну, яка реакційна з обох боків (наприклад, Туреччина в Азербайджані). А іноді вони надають військову підтримку прогресивній боротьбі пригноблених, зрозуміло, у своїх власних буржуазних зовнішньополітичних інтересах: Туреччина в Лівії та, певною мірою, в Ідлібі; Іран у Ємені.

У будь-якому разі, всі ці військові авантюри не роблять ці африканські та близькосхідні держави імперіалістичними. Чому? Тому що така регіональна обмежена діяльність не змінює того факту, що всі ці країни, включно з Туреччиною, займають підлегле, пригноблене становище в імперіалістичному світовому порядку. Однак необхідно також визнати, що Туреччина діє як своєрідна регіональна держава [41]. Те саме стосується і Ірану.

Туреччина: Розвинена капіталістична напівколонія і напівколоніальна регіональна держава

Наш огляд економічних, політичних і військових особливостей Туреччини дозволяє дійти певних висновків. Туреччина — індустріальна розвинена напівколонія, що посідає підлегле, залежне

становище у світовій економіці. У ній панує бонапартистський режим у поєднанні з обмеженою буржуазно-парламентською демократією. Режим у Туреччині жорстоко пригнічує курдську меншість. Опозиційні партії, профспілки та ліві організації дозволені, проте вони стикаються з різними формами дискримінації та репресій. В останні роки турецька держава також брала участь у кількох іноземних військових операціях.

Ми також показали, що політичні особливості Туреччини, її реакційний режим та зовнішні військові інтервенції аж ніяк не є унікальними. Насправді, більшість напівколоніальних країн керуються бонапартистськими режимами. І багато хто з них пригнічує національні чи етнічні меншини, а низка з них, як розвинені, так і бідніші напівколонії, неодноразово посилали війська до інших країн.

Інакше кажучи, хоча такі риси ясно показують реакційний характер режиму, вони в жодному разі не кваліфікують його як «імперіалістичний». Такий підхід являв би собою крайню примітивізацію марксистської концепції імперіалізму, що не допускає розмежування політики та економіки, а навпаки, об'єднує ці риси (як ми пояснювали вище).

Крім того, повторимо, що марксистський аналіз класового характеру тієї чи іншої держави має ґрунтуватися не на одному критерії, а на сукупності її економічних, політичних і військових особливостей. У випадку з Туреччиною, головним аспектом, очевидно, є її підлегле становище на світовому ринку.

Як уже згадувалося вище, Туреччина справді змогла протягом деякого часу виступати як регіональна держава. Це можливо завдяки її чисельності населення, армії та економічному розвитку. Однак є ще один важливий фактор, який зробив це можливим і на який ми вже звертали увагу десять років тому.

Поєднання перенесення капіталістичного виробництва на Південь і зростаючого суперництва між великими державами має той ефект, що вони можуть дозволити буржуазії в напівколоніальних державах іноді мати певний простір для маневру. Буржуазія конкретної напівколоніальної країни може шукати підтримки у великій державі Б, якщо велика держава А чинить на неї більший тиск. Останніми роками ми вже бачили, що різні латиноамериканські та африканські країни дедалі частіше шукають торговельні угоди і прямі іноземні інвестиції в КНР, щоб протистояти тиску з боку США. Наша теза може здатися деяким читачам формальним протиріччям. З одного боку, ми говоримо про зростаюче підпорядкування напівколоній імперіалізму. А з іншого боку, ми говоримо про збільшення простору для маневру для напівколоній. Але насправді це діалектичне протиріччя, породжене суттю протиріч самого імперіалістичного капіталізму. Це просто дві сторони однієї медалі. Імперіалісти змушені, через економічний зсув на Південь і зростаюче суперництво між собою, посилювати свої спроби ще більше підпорядкувати собі напівколонії. Але той самий зсув призводить до протилежної динаміки — більшого простору для маневру напівколоніальної буржуазії. [42]

Як ми зазначали, така суперечлива ситуація має певну схожість із тим станом справ у відносинах латиноамериканських напівколоній у 1930-ті роки, про який Лев Троцький писав: «Це період, коли національна буржуазія шукає трохи більше незалежності від іноземних імперіалістів». [43]

Сьогодні режим Ердогана певною мірою перебуває в аналогічній ситуації. Знову ж таки, в цьому Туреччину не можна назвати унікальним випадком. Існує також низка подібних випадків, коли напівколоніальні країни використовують суперництво між великими державами для здобуття певного простору для маневру та просування власних інтересів. Філіппіни за Дутерте, Індонезія за Відодо, Малайзія, Аргентина в період кіршнеризму, навіть Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати та Індія в останній період — усе це лише кілька прикладів цього явища.

Отже, певний ступінь незалежності, маневрування між великими державами, роль регіональної держави... це риси, які не суперечать напівколоніальному характеру тієї чи іншої країни! Потрібно розуміти, що таке маневрування — це політика слабшої держави, яка намагається використати протиріччя між великими імперіалістичними державами. Не слабша сторона, а саме великі імперіалістичні держави диктують свої умови. Отже, роль Туреччини як регіональної держави має розглядатися в контексті її глобального підпорядкування як розвиненої напівколонії.

Таким чином, ми можемо підсумувати, що Туреччина, зважаючи на всю сукупність її глобальної та регіональної ролі, її економічних, політичних і військових особливостей, є розвинутою капіталістичною напівколонією і напівколоніальною регіональною державою.

Марксистська тактика у військових інтервенціях Туреччини

У нас немає узагальненої військової тактики щодо зовнішніх інтервенцій Туреччини. Як напівколоніальна регіональна держава вона може втручатися у війни, де вона іноді приєднується до реакційного, а іноді до прогресивного табору, і на практиці робить це. Залежно від цього марксистисти виступають за військову тактику, що відповідає конкретній ситуації. [44]

У війні Туреччини проти курдського народу ми виступаємо проти турецької держави і захищаємо пригноблений народ. У разі війни, яка реакційна з обох боків, як конфлікт між Вірменією та Азербайджаном у 2020 і 2022 роках, ми не підтримуємо турецьку сторону [45]. У протистоянні з асадівськими/російськими силами в Ідлібі навесні 2020 року ми однозначно встали на бік сирійських повстанців і турецьких сил, які їх підтримують [46]. Те саме було і в Лівії, коли Уряд національної згоди відчайдушно захищав Тріполі від реакційних сил генерала Хафтара за допомогою турецьких безпілотників [47].

Як ми вже згадували у вступі до цього нариса, у заяві РКІТ щодо останніх сутичок між Вірменією та Азербайджаном ми сказали, що в разі військового втручання Росії на боці Вірменії і Туреччини на боці Азербайджану, ми надамо підтримку військовій боротьбі азербайджансько-турецького табору.

Це не було абстрактним умоглядом. Насправді, за останні роки вже було два короточасних випадки зіткнення турецьких і російських збройних сил. У листопаді 2015 року турецькі ВПС збили російський Су-24, який атакував сирійських повстанців недалеко від кордону з Туреччиною. І, як уже згадувалося, навесні 2020 року також був короткий період зіткнень в Ідлібі. Як ми заявляли тоді, РКІТ в обох випадках став на бік турецьких сил проти імперіалістичної Росії. [48]

Звісно, така тактична підтримка турецької сторони ніколи не повинна включати в себе політичну підтримку режиму Ердогана (або будь-якого іншого турецького режиму). Наша військова тактика в основному ґрунтується на аналізі класового характеру залучених держав. Це непорушний принцип марксизму, що за інших рівних умов соціалісти підтримують напівколоніальну країну проти імперіалістичної держави.

У своїй відомій брошурі «Соціалізм і війна», написаній у розпал Першої світової війни, Ленін і Зінов'єв заявили, що вищий обов'язок усіх соціалістів — встати в таких війнах на бік пригноблених: «Тільки в цьому сенсі соціалісти визнавали й визнають зараз законність, прогресивність, справедливість «захисту вітчизни» або «оборонної» війни. Наприклад, якби завтра Марокко

оголосило війну Франції, Індія — Англії, Персія або Китай — Росії тощо, це були б «справедливі», «оборонні» війни, незалежно від того, хто перший напав, і кожен соціаліст співчував би перемозі пригноблених, залежних, неповноправних держав проти гнобительських, рабовласницьких, грабіжницьких «великих» держав.» [49]

Так само Троцький і Четвертий Інтернаціонал різко засуджували всіх тих псевдосоціалістів, які відмовлялися стати на бік пригноблених народів проти імперіалістичного ворога: «Боротьба проти війни, правильно зрозуміла й здійснена, передбачає безкомпромісну ворожість пролетаріату і його організацій завжди й скрізь проти своєї та будь-якої іншої імперіалістичної буржуазії (...) Боротьба проти війни та її соціального джерела, капіталізму, передбачає пряму, активну, беззастережну підтримку пригноблених колоніальних народів у їхній боротьбі та війнах проти імперіалізму. «Нейтральна» позиція рівносильна підтримці імперіалізму.» [50]

З імперіалістичною державою ситуація зовсім інша. Марксистки ніколи і за жодних обставин не можуть стати на бік імперіалістичної держави в будь-якому військовому конфлікті. Це доводить, чому так важливо мати правильний аналіз класового характеру держав, залучених у конфлікт!

Звичайно, самий аналіз класового характеру держав недостатній. Такий аналіз має поєднуватися з конкретним аналізом конфлікту як такого і конкретної ролі, яку відіграє в цьому конфлікті втручання іноземної держави. Чи є цей конфлікт таким, у якому боротьба одного табору має прогресивний характер чи ні? Чи має втручання іноземної держави домінуючий характер і чи змінює це природу конфлікту? Чи це радше втручання, яке відіграє другорядну роль?

Крім того, необхідно також проаналізувати, чи є втручання іноземної держави частиною більш масштабного конфлікту. Наприклад, якщо втручання Туреччини на боці Азербайджану проти підтримуваної Росією Вірменії є частиною ширшого військового втручання НАТО (з метою послаблення і поразки Москви), то таке втручання Туреччини не буде втручанням напівколоніальної країни, а скоріше матиме характер імперіалістичної війни НАТО проти свого російського суперника. У такому разі марксистки, звісно ж, не стали б ні на бік Туреччини/НАТО, ні на бік Росії.

Усі ці елементи мають бути проаналізовані конкретно. Проте, без правильного аналізу класового характеру держав, залучених до конфлікту, неможливо виробити правильний підхід до таких воєн!

Нарешті, ми хочемо підкреслити, як ми вже говорили в нашій вищезгаданій заяві, що військова поразка російського імперіалізму від турецьких військ була б найвищою мірою прогресивною подією, яку соціалісти не могли би не вітати! На Четвертому конгресі Комуністичного Інтернаціоналу 1922 року Троцький сказав: «Будь-який колоніальний рух, що послаблює капіталістичне панування в панівній країні (метрополії), є прогресивним, тому що він допомагає пролетаріату в його революційній задачі» [51]. Це не менш вірно і сьогодні!

Саме тому РКІТ підтримує різну визвольну боротьбу пригноблених народів проти імперіалістичних держав (наприклад, в Афганістані, Іраку, Чечні, Сирії) [52]. Для російського робітничого класу та численних пригноблених народів вкрай корисно, щоб його ворог, режим Путіна і весь керівний клас отримав вирішальний удар від не-імперіалістичних противників. Це послабить режим і, отже, покращить можливості трудящих Росії для ведення рішучої боротьби проти режиму. Для російських соціалістів ситуація гранично ясна: їхній головний ворог перебуває не в Києві чи Анкарі, а в Кремлі! Крім того, поразка російського імперіалізму послабить його хватку на Кавказі і, отже, покращить умови для визвольної боротьби пригноблених народів цього регіону.

Про антимусульманську та антитурецьку традицію великоруського шовінізму, а також європейського орієнталізму

Ми повністю усвідомлюємо, як ми зазначили у нашій заяві щодо вірмено-азербайджанського конфлікту, що в громадській думці Росії існує давня традиція антимусульманських та антитурецьких настроїв. Такі почуття глибоко вкорінені в історії великоруського шовінізму, оскільки Росія за період царизму протягом століть перебувала в постійному конфлікті з Османською імперією і вела кілька воєн проти Стамбула. Крім того, історія Київської Русі і пізніше Великого князівства Московського глибоко переплетена з їхніми багатомісячними руйнівними конфліктами з монгольськими та тюркськими ханствами, в яких іслам грав важливу роль. [53]

Принагідно зазначимо, що традиційна ворожість Москви до мусульман пов'язана також з тим, що Османський халіфат розгромив Візантійську імперію і в 1453 році і завоював Константинополь, який був центром православ'я. Ця подія дозволила Московському Патріархату претендувати на роль спадкоємця та стати новим центром православної церкви (саме тому Москву почали називати Третім Римом). Таким чином, Російська імперія та Московське царство вели війни проти тюрків також заради захисту православного християнства від «язичників».

Ненависть великоруського шовінізму до мусульманських народів була ще більше підігріта героїчним опором кавказьких народів під проводом імама Шаміля в XIX столітті проти поневолення російською армією.

Зазначимо мимохідь, що шовіністична ненависть росіян до мусульман — це не винятковий випадок. Ми бачимо аналогічне явище і в Західній Європі. Імперіалістичні уряди та громадська думка маніпулюють такою ісламофобією, стверджуючи, що «західна цивілізація» та її «цінності» перевершують іслам і, отже, майже два мільярди мусульман у світі.

Така реакційна ідеологія була кардинально посилена буржуазною громадською думкою з початку імперіалістичної «Війни проти тероризму» у 2001 році і, особливо, останні кілька років. Сумновідома кампанія підтримки расистського журналу Charlie Hebdo чи ісламофобського вчителя Самюеля Паті є яскравими прикладами цієї реакційної політики [54]. Цей шовіністичний ідеологічний наступ також став виправданням для відправлення французьких військ до Малі та Іраку [55].

Тому не дивно, що великоруські шовіністи вороже ставляться до азербайджанського/турецького табору. Проте вкрай ганебно, що значна частина «комуністів» Росії перебуває під сильним впливом такої ідеології. Це являє собою, як заявили наші товариші із Соціалістичної Тенденції (Росія), «об'єктивне соціал-шовіністичне пристосування до російського імперіалізму».

Подібне соціал-шовіністичне пристосування не має жодної опори в ортодоксальній традиції марксизму. Карл Маркс завжди підтримував героїчну боротьбу кавказького народу у його опорі проти Російської імперії [56]. Аналогічно Маркс і Енгельс були на боці Османської імперії в її боротьбі проти царської імперії, як під час Кримської війни 1853—1856 років, так і у війні 1877—1878 років. Маркс не залишав жодних сумнівів щодо своєї позиції та позиції Фрідріха Енгельса: «Ми рішуче стаємо на бік турків з двох причин: 1) Тому, що ми вивчали турецького селянина — отже, турецьку народну масу — і бачимо в його особі, безумовно, одного з найдільніших і найморальніших представників селянства в Європі. 2) Тому, що поразка росіян дуже прискорило би соціальний

переворот у Росії, елементи якого є у величезній кількості, а тим самим прискорило би різкий перелом у всій Європі. Справи пішли інакше. Чому? Внаслідок зради Англії та Австрії.» [57]

Це плід сталінізму, який послабив чи змусив замовкнути потужну марксистську традицію протистояння великоросійському шовінізму. Справжні комуністи мають рішуче розірвати з такою реакційною фальсифікацією!

Висновки

На завершення узагальнимо результати нашого дослідження у кількох тезах.

1. Марксистська теорія імперіалізму, її концепція імперіалістичних, а також напівколоніальних держав, має вирішальне значення розуміння основних протиріч світового капіталізму в XXI столітті. Без правильного аналізу класового характеру держав і регіональних і глобальних протиріч між ними, що випливають з цього характеру, неможливо правильно орієнтуватися в сучасній світовій ситуації.
2. Отже, теоретична дискусія про класовий характер Росії та Китаю як імперіалістичних великих держав або правильна оцінка таких країн, як Туреччина, як розвинених напівколоніальних держав, аж ніяк не є абстрактним заняттям, а має глибокі практичні наслідки. Такий аналіз підказує марксистам їхню тактику в умовах конфронтації між такими державами: чи мають вони підтримувати одну сторону проти іншої чи займати революційно-поразницьку позицію проти обох.
3. Під час аналізу конкретної держави ми розглядаємо її не ізольовано, а в її відношенні до інших державами. Аналогічним чином, ми ґрунтуємо нашу оцінку не лише на одному критерії, а скоріше на сукупності її економічних, політичних та військових характеристик. Таким чином, РКП вважає найбільш слушними такі визначення: **«Імперіалістична держава — це капіталістична держава, чий монополії та державний апарат посідають таке становище у світовому порядку, за якого вони насамперед домінують над іншими державами і націями. У результаті вони отримують надприбуток та інші економічні, політичні та/або військові переваги від таких відносин, що ґрунтуються на надексплуатації та пригнобленні.»** Ми характеризуємо напівколоніальні країни, які є протилежністю імперіалістичних держав, так: **«Напівколонія — це капіталістична держава, економіка і державний апарат якої посідають таке становище у світовому порядку, за якого вони насамперед перебувають під домінуванням інших держав і націй. У результаті вони створюють надприбутки і дають інші економічні, політичні та/або військові переваги імперіалістичним монополіям і державам через відносини, що ґрунтуються на надексплуатації та пригнобленні.»** Такі визначення відповідають розумінню класиків марксизму.
4. Ми водночас беремо до уваги, що є широкий спектр різних типів імперіалістичних і напівколоніальних держав. Є імперіалістичні держави, які сильні в економічній, але не у військовій сфері і ті, де все навпаки. Аналогічним чином, існують великі держави та малі імперіалістичні держави (типу Швейцарії, Австрії чи Бельгії). Аналогічно мають розрізняти і

напівколоніальні країни, де ми проводимо різницю між передовими або промислово розвиненими напівколоніями, такими як Аргентина, Бразилія, Єгипет, Туреччина, Іран або Таїланд, з одного боку, і більш бідними або напівіндустріальними напівколоніями, такими як Болівія, Перу, країни Африки на південь від Сахари (крім Південної Африки), Пакистан, Афганістан, Індонезія тощо.

5. РКІТ відкидає теорію «субімперіалізму», оскільки вона вносить плутанину в основні характеристики відносин між державами в епоху сучасного капіталізму, відносини експлуатації та панування, тобто відносини між імперіалістичними та напівколоніальними країнами. Теорія «субімперіалізму» штучно створює третю категорію, яка нібито є і тим, і тим, експлуататором і експлуатованим, панівним і панованим, без чіткого аналізу того, яка з цих двох характеристик є переважаючою. Така концепція може бути використана, і насправді часто використовується як виправдання для відмови від послідовної антиімперіалістичної політики. Якщо такі держави, як КНР та Росія, є не імперіалістичними великими державами, а «субімперіалістичними» державами, це може заплутати соціалістів і змусити їх стати на бік «субімперіалістичного» табору у разі конфронтації зі старими західними імперіалістичними державами. З іншого боку, це може призвести і до серйозних помилок у протилежному напрямку. Характеристика розвинених капіталістичних напівколоній, таких як Аргентина, Іран, Ірак чи Туреччина, як «субімперіалістичних» може ввести прихильників даної теорії в оману і змусити відмовитися від захисту таких «субімперіалістичних» (насправді напівколоніальних) країн від імперіалістичної агресії.
6. Водночас ми не заперечуємо, що деякі напівколоніальні країни справді мають специфічні риси. Вони можуть відігравати регіональну або навіть глобальну роль, через контроль над важливою сировиною, потужну армію, своє географічне положення або просто чисельність населення. Визнання такої особливості подібних країн та їхній фундаментальний класовий характер змусило РКІТ розробити категорії напівколоніальних регіональних держав та проміжних напівколоніальних держав.
7. Аналіз економіки Туреччини показує, що це не імперіалістична держава, а розвинена напівколоніальна країна. У Туреччини майже немає монополій, які відігравали би значну роль на світовому ринку. Навпаки, іноземні монополії відіграють сильну роль у фінансовому та промисловому секторі Туреччини. Вивезення турецького капіталу набагато менше, ніж імперіалістичні інвестиції у країну. І більшість експорту капіталу Туреччини спрямовано не в напівколоніальні країни для експлуатації їхньої робочої сили, а скоріш на багаті імперіалістичні ринки (переважно до Європи). Крім того, Туреччина має структурний та довгостроковий негативний платіжний баланс, що призвело до різкого збільшення її зовнішніх боргів. Загалом ми можемо зробити висновок, що Туреччина не відіграє панівної ролі на світовому ринку. Фактично, Туреччина навіть не відіграє значної ролі на ринку Близького Сходу. Це не імперіалістична економіка, а, швидше за все, розвинена напівколонія.
8. У Туреччині діє бонапартистський режим у поєднанні з обмеженою буржуазно-парламентською демократією. Турецький режим жорстоко пригнічує курдську меншість. Опозиційні партії, профспілки та ліві організації дозволені, проте вони стикаються з різними формами дискримінації та репресій. В останні роки турецька держава також брала участь у кількох іноземних військових операціях. Хоча ці характеристики показують, що турецька держава є реакційною та капіталістичною, це не означає, що вона є імперіалістичною. По суті

більшість напівколоніальних країн керуються бонапартистськими режимами. Багато хто з них пригнічує національні або етнічні меншини, а частина з них, — як розвинені, так і бідніші напівколонії, — неодноразово посилали війська в інші країни.

9. Зважаючи на всю сукупність її глобальної та регіональної ролі, її економічних, політичних та військових особливостей, ми приходимо до висновку, що Туреччина є розвинутою капіталістичною напівколонією та напівколоніальною регіональною державою.
10. РКІТ не виступає за універсальну військову тактику щодо іноземних інтервенцій Туреччини. Як напівколоніальна регіональна держава, вона може втручатися у війни і часто це робить. У цих війнах Туреччина іноді приєднується до реакційного, іноді ж до прогресивного табору. Залежно від цього марксисти виступають за військову тактику, що відповідає конкретній ситуації. У тих випадках, коли вона надає підтримку визвольній боротьбі (зрозуміло, у своїх власних буржуазних інтересах), ми тактично виступаємо за турецькі війська (наприклад, в Ідлібі чи Лівії). У тих випадках, коли вона підтримує реакційну мету, ми цього не робимо. У тих випадках, коли вона веде реакційну війну проти гнобленого народу, ми підтримуємо останній (наприклад, курдський народ). У разі військової конфронтації між Туреччиною та Росією ми, за інших рівних умов, підтримали б напівколоніальну країну проти імперіалістичної держави.
11. Нам відомо, що у громадській думці як Росії, так і західних країн існує давня традиція антимусульманських та антитурецьких настроїв. Такі почуття сягають корінням в історію цих імперіалістичних держав. Ганебно, що значна частина опортуністичних лівих адаптувалася до таких забобонів. Така соціал-шовіністична ідеологія фактично означає приєднання до табору імперіалістичного класового ворога. Справжні марксисти повинні рішуче розірвати з такою реакційною ідеологією і боротися з нею!

Примітки

1. Див. заяву РКІТ <https://www.thecommunists.net/worldwide/europe/armenia-azerbaijan-down-with-the-reactionary-war/>
2. РКІТ опублікувала багато документів і статей щодо імперіалістичного характеру КНР і РФ, див. книгу <https://www.thecommunists.net/theory/anti-imperialism-in-the-age-of-great-power-rivalry/> та есе https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-319-91206-6_179-1, також аналізи: <https://www.thecommunists.net/theory/china-imperialist-power-or-not-yet/>, <https://www.thecommunists.net/theory/pts-ft-and-chinese-imperialism-2/>, <https://www.thecommunists.net/theory/pts-ft-and-chinese-imperialism/>. Низку статей з цієї теми див. за посиланням <https://www.thecommunists.net/theory/china-russia-as-imperialist-powers/>
3. РКІТ публікувала низку статей з теми становлення РФ імперіалістичною державою; див. есе та документи за посиланням <https://www.thecommunists.net/theory/the-peculiar-features-of-russian-imperialism/>; див. зокрема <https://www.thecommunists.net/theory/imperialism-theory-and-russia/>, <https://www.thecommunists.net/theory/imperialist-russia/>, <https://newpol.org/russia->

[an-imperialist-power-or-a-non-hegemonic-empire-in-gestation-a-reply-to-the-argentinean-economist-claudio-katz-an-essay-with-8-tables/](https://www.thecommunists.net/theory/once-again-on-russian-imperialism-reply-to-critics/),

<https://internationalviewpoint.org/spip.php?article7618>,

<https://www.thecommunists.net/theory/once-again-on-russian-imperialism-reply-to-critics/>, а

також підсторінку на сайті РКІТ, що присвячена цій темі за посиланням

<https://www.thecommunists.net/theory/china-russia-as-imperialist-powers/>

4. РКІТ неодноразово займалася проблемою посилення міжімперіалістичної боротьби, див. <https://www.thecommunists.net/theory/world-perspectives-2021-22/>, книгу <https://www.thecommunists.net/theory/anti-imperialism-in-the-age-of-great-power-rivalry/>, статті <https://www.thecommunists.net/worldwide/global/us-china-alaska-meeting-shows-continuation-of-inter-imperialist-cold-war/> і <https://www.thecommunists.net/theory/servants-of-two-masters-stalinism-and-new-cold-war/> та за додатковою довідкою за посиланнями <https://www.thecommunists.net/theory/china-russia-as-imperialist-powers/> і <https://thecommunists.net/worldwide/global/collection-of-articles-on-the-global-trade-war/>
5. Наша головна робота про над-експлуатацію Півдня за посиланням <https://www.thecommunists.net/theory/great-robbery-of-the-south/>
6. Наш підхід можна подивитися за посиланням <https://www.thecommunists.net/theory/theses-on-revolutionary-defeatism-in-imperialist-states/>
7. Відсилаємо читачів до компіляції 120 документів про українську війну за посиланням <https://www.thecommunists.net/worldwide/global/compilation-of-documents-on-nato-russia-conflict/>, зокрема див. <https://www.thecommunists.net/worldwide/global/manifesto-ukraine-war-a-turning-point-of-world-historic-significance/>
8. Зазначимо також, що існуються ревізійні організації, наприклад сталіністська партія РКРП у Росії, які характеризують РФ як імперіалістичну державу, але розглядають її як “менше зло”, яке треба підтримувати проти “гіршого зла”, тобто імперіалістів Заходу. З цього питання див. <https://www.thecommunists.net/worldwide/global/russia-and-the-theory-of-lesser-evil-imperialism/>. Іншим різновидом такої теорії є концепція Клаудіо Каца, прогресивного професора Університета Буенос-Айреса та відомого латиноамериканського економіста. Кац розробив теорію, згідно якої Росія є не імперіалістичною державою, а радше “напівпериферійною країною, на яку тиснуть США” і “імперія, що не є гегемонів у зародковому стані”, спростування цієї теорії див. за посиланням <https://newpol.org/russia-an-imperialist-power-or-a-non-hegemonic-empire-in-gestation-a-reply-to-the-argentinean-economist-claudio-katz-an-essay-with-8-tables/>
9. Див. <https://www.thecommunists.net/theory/the-struggle-of-revolutionaries-in-imperialist-heartlands-against-wars-of-their-own-ruling-class/>
10. Leon Trotsky: The Permanent Revolution, Merit Publishers, New York 1969, p. 144
11. Дві основні роботи про теорію імперіалізму та її значення для аналізу капіталізму у сучасну епоху це книги <https://www.thecommunists.net/theory/anti-imperialism-in-the-age-of-great-power-rivalry/> та <https://www.thecommunists.net/theory/great-robbery-of-the-south/>

12. Ленін у свій час напав на Каутського за розділення політичних та економічних рис імперіалізму, див. "Імперіалізм і розкол соціалізму": «Каутський відриває політику імперіалізму від його економіки, відриває монополізм у політиці від монополізму в економіці, щоб розчистити дорогу для свого вульгарного буржуазного реформізму на кшталт «роззброєння», «ультраімперіалізму» тощо. Сенс і мета цієї теоретичної фальші цілком зводяться до того, щоб затушувати найглибші суперечності імперіалізму і виправдати в такий спосіб теорію «єдності» з апологетами імперіалізму, відвертими соціал-шовіністами та опортуністами.»
13. Див. Ленін, Конспект книги Гегеля "Лекції по філософії історії"
14. Див. Ленін, Про карикатуру на марксизм і про імперіалістичний економізм
15. Див. примітки Троцького, Революція и війна в Китаї. Предисловіє к книжці Гарольда Айзекса «Трагедія Китайської Революції» 1938: «Колоніальні та напівколоніальні, отже, відсталі країни, які становлять значно більшу частину людства, надзвичайно різняться одна від одної за ступенем відсталості, являючи собою історичну драбину, від кочового побуту і навіть людоїдства до новітньої індустріальної культури. Поєднання крайнощів характеризують, тією чи іншою мірою, кожен з відсталих країн. Однак, ієрархія відсталості, якщо дозволено такий вислів, визначається питомою вагою елементів варварства і культури в житті кожної з колоніальних країн. Екваторіальна Африка далеко відстоїть від Алжиру, Парагвай — від Мексики, Абіссинія — від Індії або Китаю. За загальної їхньої економічної залежності від метрополій імперіалізму, політична залежність має в одних випадках характер відкритого колоніального рабства, в інших прикривається фікцією державної самостійності (Китай, Латинська Америка).», див. також <https://iskra-research.org/FI/BO/BO-72.shtml>
16. Michael Pröbsting: The Great Robbery of the South, p. 228
17. Див. наприклад <https://www.thecommunists.net/theory/semi-colonial-intermediate-powers-and-the-theory-of-sub-imperialism/>, також 4 главу книжки Anti-Imperialism in the Age of Great Power Rivalry та 9 главу книжки The Great Robbery of the South.
18. Детальне обговорення цього питання див. за посиланням <https://www.thecommunists.net/theory/semi-colonial-intermediate-powers-and-the-theory-of-sub-imperialism/>
19. Цифри взято з бази даних МВФ: World Economic Outlook за квітень 2022, за посиланням <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/April/download-entire-database>
20. Fortune Global 500 за посиланням <https://fortune.com/global500/>
21. Forbes: Global 2000: The World's Largest Public Companies 2018; дані також вірні для 2024 року: <https://www.forbes.com/lists/global2000/>
22. Hakan Yilmaz: Neoliberalism and Financialization in Turkey, CUNY Academic Works, 2020, p. 14.

23. Galip L. Yalman, Thomas Marois and Ali Rıza Güngen (Eds.): The Political Economy of Financial Transformation in Turkey, Routledge, London 2019, p. 142.
24. Thomas Marois: States, Banks and Crisis, Emerging Finance Capitalism in Mexico and Turkey, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2012, p. 192.
25. Talat Ulussever: The Relationship between Foreign Direct Investment and Capital Formation in Emerging Economies: The Case Of The Turkish Economy, in: The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management / Volume: V (Spring 2010), p. 44; див. також: Jiyan Kıran: Expanding the framework of the varieties of capitalism: Turkey as a hierarchical market economy, in: Journal of Eurasian Studies 9 (2018), pp. 42-51.
26. UNCTAD: World Investment Report 2022, p.212.
27. UNCTAD: World Investment Report 2022, p.216.
28. UNCTAD: World Investment Report 2022, pp.216-217.
29. Central Bank of the Republic of Türkiye: Balance of Payments Statistics, Data Governance and Statistics Department для липня 2022, таблиця 13.
30. Central Bank of the Republic of Türkiye: Balance of Payments Statistics, Data Governance and Statistics Department для липня 2022, таблиця 10.
31. OECD Economic Surveys, Turkey, 2021-01, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/2cd09ab1-en>, p. 30.
32. World Bank: Turkey Economic Monitor, February 2022: Sailing Against The Tide, Washington 2022, p. 103.
33. OECD Economic Surveys, Turkey, 2021-01, p. 31.
34. World Bank. 2022. International Debt Statistics 2022. Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-1800-4, p. 15.
35. World Bank: International Debt Statistics 2022, p. 44.
36. OECD Economic Surveys, Turkey, January 2021, p. 43.
37. Див. такі документи РКІТ: <https://www.thecommunists.net/theory/program-turkey/>, <https://rcitarchive.wordpress.com/worldwide/africa-and-middle-east/turkish-elections-kurds/>, <https://rcitarchive.wordpress.com/worldwide/africa-and-middle-east/turkish-war-on-kurds/>
38. РКІТ публікувала низку заяв стосовно Сирійської революції, їх можна подивитися за посиланням <https://www.thecommunists.net/worldwide/africa-and-middle-east/collection-of-articles-on-the-syrian-revolution/>

39. Див. <https://www.thecommunists.net/worldwide/africa-and-middle-east/yemen-another-humiliating-blow-for-the-saudi-aggressors/>
40. Див. <https://www.thecommunists.net/worldwide/africa-and-middle-east/somalia-drive-out-the-amisom-and-western-occupation-forces/>
41. Див. <https://www.thecommunists.net/worldwide/africa-and-middle-east/turkey-and-the-growing-tensions-in-eastern-mediterranean/>
42. Michael Pröbsting: The Great Robbery of the South, p. 389.
43. Leon Trotsky: Latin American Problems: A Transcript (1938), in Writings of Leon Trotsky Supplement (1934-40), p. 784.
44. Детально це питання розглянуто в другій та п'ятій главах книги World Perspectives 2018: A World Pregnant with Wars and Popular Uprisings. Theses on the World Situation, the Perspectives for Class Struggle and the Tasks of Revolutionaries, RCIT Books, February 2018, за посиланням <https://www.thecommunists.net/theory/world-perspectives-2018/>; див. також RCIT Theses: Turkey and the Growing Tensions in Eastern Mediterranean.
45. Див. заяву РКІТ <https://www.thecommunists.net/worldwide/europe/armenia-azerbaijan-down-with-the-reactionary-war/>
46. Див. заяву РКІТ <https://www.thecommunists.net/worldwide/africa-and-middle-east/syria-on-the-turkish-russian-confrontation-in-idlib/>
47. Див. заяву РКІТ <https://www.thecommunists.net/worldwide/africa-and-middle-east/libya-defend-tripoli-defeat-haftar/> та <https://www.thecommunists.net/worldwide/africa-and-middle-east/egypt-s-dictator-sisi-threatens-to-invade-libya/>
48. У цьому контексті також можна згадати вбивство посла Росії в Туреччині в грудні 2016 року як помста за збройне втручання Росії і її причетність до різанини сирійського народу в Алеппо. Див. про це <https://rcitarchive.wordpress.com/worldwide/africa-and-middle-east/assassination-of-russian-ambassador/>
49. Ленін, Соціалізм і війна, 1915
50. Leon Trotsky: Resolution on the Antiwar Congress of the London Bureau (1936), in: Documents of the Fourth International, New York 1973, p. 99.
51. Leon Trotsky: Speech at the Fourth Congress of the Communist International (1 December 1922), in: John Riddell (Ed.): Toward the United Front. Proceedings of the Fourth Congress of the Communist International, 1922, Historical Materialism Book Series, Brill, Leiden 2012, p. 1000.
52. Див. згадане есе за посиланням <https://www.thecommunists.net/theory/the-struggle-of-revolutionaries-in-imperialist-heartlands-against-wars-of-their-own-ruling-class/>

53. Марксистське обговорення цього питання див. у роботах Покровського М. Н., відомого російського історика-марксиста, діяча радянської історіографії 1920-х років, викликав плідну дискусію між різними істориками та зробив значний внесок у розуміння історії Росії (незважаючи на його методологічну слабкість, на яку вказував Троцький). Серед його робіт, для згаданого питання див. глави з другої по шосту у *History of Russia. From the Earliest Times to the Rise of Commercial Capitalism* (1928), Martin Lawrence Limited, London 1931; chapter VI in *Russia in World History; Selected Essays*, ed. Roman Szporluk, University of Michigan Press, Ann Arbor 1970; Покровський був послідовним противником російського шовінізму та реакційного розуміння радянської історії, однак його погляди пристосувалися у період сталінських чисток 1930-х років. Стосовно його поглядів на татаро-монгольський період див. глави третю та четверту в I. I. Smirnov (Ed.): *A Short History of the USSR, Vol. 1*, Academy of Sciences of the USSR, Institute of History, Progress Publishers, Moscow 1965. Див. також глави четверту і п'яту в S. Schmidt, K. Tarnovsky and I. Berkhin: *A Short History of the USSR*, Progress Publishers, Moscow 1984. Цікава робота з цього питання від буржуазного історика: Charles J. Halperin: *The Tatar Yoke. The Image of the Mongols in Medieval Russia*, Slavica Publishers, Columbus 1986.
54. Див. <https://www.thecommunists.net/worldwide/europe/boycott-imperialist-and-islamophobic-france/>, <https://www.thecommunists.net/worldwide/europe/down-with-the-islamophobia-in-france/> та <https://www.thecommunists.net/worldwide/europe/social-chauvinism-and-capitulation-to-islamophobia-by-the-french-left/>
55. Див. <https://www.thecommunists.net/worldwide/europe/statement-paris-attacks/>, <https://www.thecommunists.net/worldwide/europe/racist-charlie-hebdo/> та <https://www.thecommunists.net/worldwide/europe/france-defend-muslims/>
56. Див. цитати приведені в Paul B. Henze: *Marx on Russians and Muslims*, in: *Central Asian Survey*. Vol. 6. No. 4, pp. 33-45.
57. Карл Маркс: Письмо Карлу Либкнехту (4 февраля 1878), собрание сочинений, издательство Политической литературы, Москва 1946 г. Стр. 246; див. також Karl Marx: *The Eastern Question. A Reprint of Letters written 1853-1856 dealing with the events of the Crimean War*; edited by Eleanor Marx Aveling and Edward Aveling, Swan Sonnenschein & Co., London 1897.